

Planning for (local) food systems

Understanding the development of local food chains in the Dutch context

Voedselsystemen staan pas recent in de belangstelling van planners. In de internationale literatuur is al behoorlijk wat te vinden over de organisatie en de ontwikkeling van deze systemen in het algemeen. Specifieke informatie en vergelijkingsmateriaal vanuit verschillende landen ontbreken echter. In dit onderzoek heeft Wouter Holtslag geprobeerd een voorzet te geven door de Nederlandse situatie te analyseren. Daarbij lag de focus op het vinden van ruimtelijke aspecten die van invloed zijn op de locatie waar deze systemen zich ontwikkelen. In de studie is gebruik gemaakt van internationale literatuur, Nederlandse cases en interviews met twee Nederlandse onderzoekers.

Wouter Holtslag

Master student Ruimtelijke Planning
wouter.holtslag@wur.nl

Inleiding

De afgelopen decennia heeft een sterke schaalvergroting in de voedselproductie plaatsgevonden. Door mechanisatie was men in staat om meer voedsel te produceren. De stijging in productie leidde onbedoeld tot een daling van de prijs van producten. De mechanisatie kostte echter wel meer geld. Het inkomen van de boer kwam dan ook onder druk te staan. Om het hoofd boven water te houden werd elke keer verder geïntensiveerd en meer geproduceerd, met als gevolg dat productprijzen verder bleven dalen. Dit fenomeen staat bekend als de 'price squeeze' (figuur 1).

De intensivering riep protest op. Niet alleen wegens stankoverlast van bijvoorbeeld varkensboeren, ook uitbraken van dierziekten leidde tot een sterker wordende roep om extensieve productiemethoden. Een aantal boeren speelt hier op in, door zich te specialiseren in biologische, fair-trade of lokale landbouw.

Voedselproductie en planning?

Ruimtelijke planning en voedsel wordt zelden gecombineerd in onderzoek. Hoewel landbouw een grote invloed heeft op het landschap heeft de planningswetenschap zich niet bezig gehouden met voedselsystemen en hun invloed op de ruimte. Pas sinds kort is

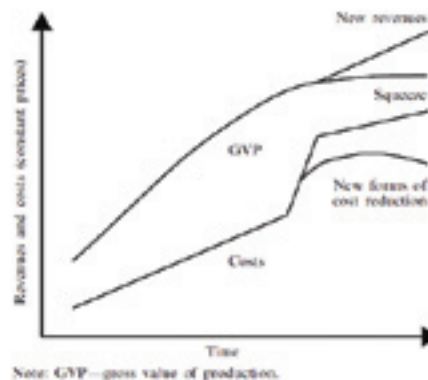
er binnen de planningswetenschap aandacht voor deze invloed, met name nu lokale voedselsystemen aan terrein winnen. Omdat het onderwerp relatief nieuw is, is er behoefte aan praktijkgerelateerde informatie over voedselsystemen. Op welke locatie ontwikkelen deze systemen zich? Welke ruimtelijke aspecten bepalen de locatie en de mate van ontwikkeling? Met dit onderzoek is geprobeerd inzicht te geven in de Nederlandse ontwikkeling van lokale voedselsystemen.

Voorbeelden in Nederland

Om tot resultaten te komen is bestaande internationale literatuur naast een viertal Nederlandse cases geleegd. Daarnaast zijn twee Nederlandse onderzoekers geïnterviewd. Om een representatieve selectie te maken zijn vier verschillende bedrijven benaderd die elk op een andere schaal werken (figuur 2).

De eerste case is de 'Landwinkel' keten. Deze keten van boerenwinkels opereert op een landelijke schaal. Binnen het Landwinkel concept openen boeren een winkel op hun erf. In deze winkel worden producten verkocht die vaak biologisch en van Nederlandse oorsprong zijn. Producten worden in Nederland ingekocht en in Nederland verkocht. Hoewel veel mensen bij lokale ketens denken aan ketens direct rond de stad, kan een concept als Landwinkel, ook opgevat worden als een lokaal systeem.

De tweede bestudeerde case is het nog niet gerealiseerde plan van 'Agromere'. Dit concept, ontwikkeld door Wageningen Universiteit, heeft als doelstelling om de stad (in dit geval Almere) en landbouw met elkaar te verbinden. De nieuwe wijk 'Almere Oost' zou volgens dit concept kunnen worden opgebouwd. Een aantal boerderijen wordt omgeven door woningen en bedrijven; de landbouw komt letterlijk de wijk in. Doel is om mensen meer bewust te maken van de

Figuur 1. De 'Price Squeeze' zoals afgebeeld door Renting et al (2003)

herkomst van hun eten en zo lokale landbouwsystemen op te zetten. Almere zelf heeft bovendien de doelstelling om voor een groter gedeelte zelfvoorzienend te worden.

Op eenzelfde regionale schaal opereert 'Groentenabonnement.nl' in Strijen (onder Dordrecht). Op de boerderij van de familie Visser worden groenten verbouwd waarmee groentepakketten samen worden gesteld. Consumenten kunnen via een website lid worden. Door vooraf te betalen heeft de boer zekerheid van zijn afzetmarkt. Klant en boer delen samen een stuk van risico's van het boeren. De consumenten krijgen in ruil voor de lidmaatschapskosten, wekelijks een groentepakket. Deze kunnen ze ophalen bij een van de afhaalpunten (zowel lokale winkels, als consumenten die zich hiervoor aanbieden) in de wijde omtrek. De binding tussen consument en bedrijf is hier essentieel. Via de website en een nieuwsbrief worden klanten op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen op het bedrijf. Daarbij wil de familie Visser een aantal landschappelijke elementen op het boerenbedrijf terugbrengen die door mechanisatie verloren zijn geraakt, zoals de vroegere boomgaard.

De laatste case is 'De nieuwe ronde' in Wageningen. Dit bedrijf van slechts 1,5

ha groot is direct verbonden aan Wageningen. Consumenten uit Wageningen kunnen lid worden van de vereniging. Als lid hebben ze het recht om zelf groente, kruiden en/of bloemen te plukken uit de tuin. De tuin wordt door de leden onderhouden, onder leiding van boer Nijhof. Het systeem draait volledig op sociale controle. Iedereen mag plukken, maar alleen zoveel hij zelf nodig heeft en mits er genoeg overblijft voor anderen. De boer bepaald welke producten rijp zijn.

Resultaten onderzoek

Uit het onderzoek wordt duidelijk dat lokale voedselsystemen op verschillende schaalniveaus voorkomen. Wat gezien wordt als lokaal is grotendeels afhankelijk van de schaal waarop een analyse wordt uitgevoerd. Op de nationale schaal van Nederland is een systeem bij één stad lokaal, terwijl de landwinkel keten op een Europese schaal zeker als lokaal kan worden gezien. Het is belangrijk om de doelstelling van deze systemen (Het verminderen van de voedselkilometers, het creëren van bewustwording bij consumenten en het garanderen van een redelijk inkomen voor de agrariërs) niet te vergeten. Uiteindelijk kan lokale voedselproductie beter gezien worden als gereduceerde voedselketens. Verschillende stappen uit het conventionele voedselsysteem worden

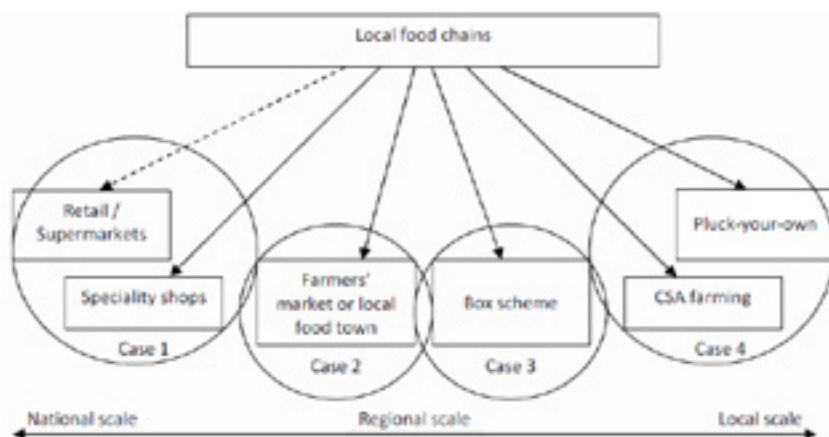
overgeslagen.

De cases laten heel duidelijk zien dat het voor lokale voedselproductie van essentieel belang is dat er interactie is tussen producent en consument. Dit kan echter op verschillende manieren vormgegeven worden. Bij landwinkels is dat contact er vooral doordat men producten op een boerderij komt kopen. Hoewel men niet per se de boer in de winkel treft, heeft men wel contact met een van de bedrijven waar een deel van het assortiment geproduceerd is. Ook in het geval van de groenteabbonnementen is sprake van een zekere afstand. Hoewel consumenten worden uitgenodigd het bedrijf te bezoeken kunnen pakketten ook elders afgehaald worden zonder bij het bedrijf langs te gaan. Wel blijven consumenten via nieuwsbrief en website op de hoogte van de ontwikkelingen op het bedrijf. Bij elk initiatief is de binding van klanten van groot belang. Dit wordt zoals het voorbeeld hierboven al aangeeft vooral gedaan door de klanten te betrekken bij de bedrijfsvoering en de beleving van het landschap.

Relatie stad-land essentieel

Het onderzoek is echter niet begonnen om tot een definitie van lokale voedselsystemen te komen. Doel was om ruimtelijke aspecten te vinden die van invloed zijn op de ontwikkeling van deze systemen. Daarbij is één aspect duidelijk naar voren gekomen. De aanwezigheid van stedelijke activiteiten in het gebied.

De invloed van stedelijke activiteiten kan zowel een positieve als negatieve uitwerking hebben. Waar lokale voedselketens de stad nodig hebben als afzetmarkt voor producten, brengt stedelijke druk een hogere grondprijs met zich mee, die het lastig maakt voor boeren om uit te breiden of hun bedrijf voort te zetten. Aan de andere kant, kan lokale voedselproductie niet zonder een directe afzetmarkt. Aanwezigheid van stedelijke activiteiten is dus ook essentieel. Figuur 3 geeft aan welke

Figuur 2. Verschillende distributie systemen binnen lokale voedselsystemen met de gekozen cases.

opties er zijn voor landbouw in gebieden met stedelijke druk.

De studies uit het buitenland geven aan dat lokale voedselproductie vooral in de stadsrand plaatsvindt (Heimlich, 1989; Beauchesne & Bryant, 1999). De stadsrand is het gebied waar stedelingen in contact komen met het agrarisch landschap. Door de druk op het Nederlandse landschap is in het ruimtelijk beleid lange tijd gestreefd naar compacte steden. Dit heeft geleid tot nieuwbouwwijken die op zichzelf, of het stadscentrum, georiënteerd zijn. Vaak worden deze wijken fysiek van het omliggende landschap gescheiden door een brede sloot of rondweg. Dit zorgt voor een strikte scheiding tussen stedelijke en landelijke activiteiten, waar lokale voedselproductie juist een mix van beide nodig heeft om te kunnen ontwikkelen.

Mogelijkheden om vanuit de wijk in het omliggende land te komen zijn er nauwelijks. Dit maakt het lastig voor

bedrijven die aan lokale voedselproductie willen doen, om de consument te bereiken.

Verder is in het onderzoek duidelijk geworden dat lokale voedselproductie op verschillende manieren kan worden gezien. Hoewel de huidige initiatieven vooral op kleine extensieve schaal ontstaan, is het niet ondenkbaar dat op een groter schaalniveau, op een intensieve manier, mogelijkheden zijn om tot een duurzaam voedselsysteem te komen. Huidige initiatieven zijn wel een voorbeeld voor consumenten en beleidsmakers en kunnen wel helpen om uiteindelijk tot een beter, duurzaam voedselsysteem te komen.

Rol (Wageningse) planners en architecten

Om lokale voedselproductie beter tot ontwikkeling te laten komen is een andere aanpak in planning en beleid nodig. De scheiding tussen stedelijke en landelijke activiteiten is niet alleen aanwezig in het landschap. Op

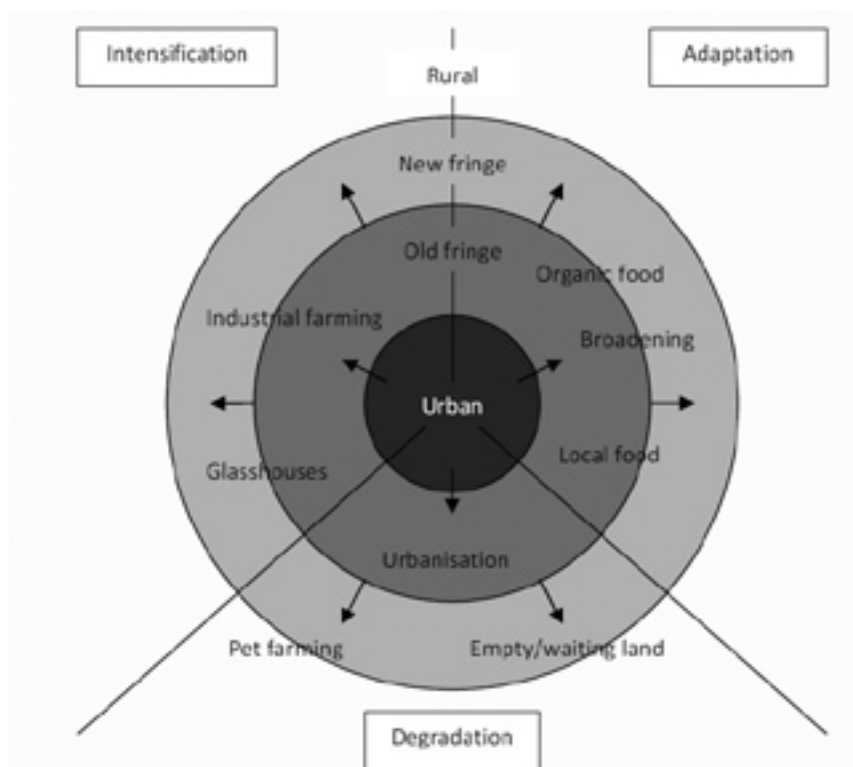
verschillende bestuursniveaus zijn de ontwikkelingen van stedelijke en landelijke gebieden gescheiden. Op rijksniveau gaat VROM over volkshuisvesting waar LNV over het landelijk gebied gaat. Op gemeentelijk niveau wordt een onderscheid gemaakt tussen het stedelijk bestemmingsplan en het 'bestemmingsplan buitengebied'. De scheiding die hier bestaat werkt door in het landschap. Er wordt zelden 'over de grens' gekeken. Een mogelijke oplossing hiervoor kan bestaan uit het integraal kijken naar de inrichting van het landschap en dan met name de inrichting van de stadsrand. Planners en Architecten vanuit Wageningen zouden hier bij uitstek een belangrijke rol bij kunnen spelen.

Literatuur

Beauchesne, A. & Bryant, C. (1999) 'Agriculture and innovation in the urban fringe: the case of organic farming in Quebec, Canada', *Tijdschrift voor Economische en Sociale geografie*, Vol. 90 pp. 320-328

Heimlich, R. (1989) 'Metropolitan Agriculture: Farming in the City's Shadow', *Journal of the American Planning Association*, vol. 55, pp. 457-466

Renting, H., Marsden, T. & Banks, J. (2003) 'Understanding alternative food networks: exploring the role of short food supply chains in rural development', *Environment and Planning A*, vol. 35, pp. 393-411

Figuur 3. Drie ontwikkelingsrichtingen voor landbouw in de stadsrand. Gebaseerd op Heimlich (1989) en Beauchesne & Bryant (1999)

Summary

Local food systems in the Netherlands are slowly developing. In this article, the author describes the relevant spatial aspects that influence this development based on three cases. Especially the separation of rural and city activities is found to be problematic for the development of local food systems. The separation of these activities can also be found in various government layers. A solution could be to focus on a joint development of city and countryside.